

Л.М. Яременко, к.е.н., доц.
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Сучасні тенденції нової моделі фінансування системи вищої освіти України

У статті виділено та охарактеризовано систему вищої освіти, як один із визначальних чинників соціально-економічного розвитку нації України. Доведено, що постійний брак коштів та недостатні обсяги фінансування гальмують розвиток системи вищої освіти України. Досліджено, що система фінансування вищої освіти України замість того щоб виступати основним надійним інструментом на процеси перетворень в університетах, являється лише причиною незадовільної якості національної вищої освіти та негативних результатів в освітній сфері. Описано загальні засади реформування фінансування закладів вищої освіти, які полягають у зміні підходу до фінансування та застосуванні нової моделі фінансування – запровадження формульного підходу до розподілу бюджетних коштів на вищу освіту за окремими показниками. Запропоновано напрями удосконалення щодо зміцнення та розвитку системи вищої освіти України. Акцентовано увагу на збереженні державного фінансування, запровадженні освітнього кредитування та збільшенні інвестицій у науково-дослідну діяльність.

Ключові слова: система вищої освіти; фінансовий механізм; модель фінансування; заклад вищої освіти; показники.

Актуальність теми. Пріоритетність сфери соціально-економічної політики України забезпечується за рахунок системи вищої освіти при умові високого інтелектуального потенціалу нації. Складовим елементом системи вищої освіти являється заклад вищої освіти (ЗВО) на який покладено вирішення питань професійної підготовки фахівців, забезпечення інтелектуального, культурно-духовного, морального, економічного розвитку суспільства і особистості з метою збереження національних традицій. Досвід зарубіжних країн нам показав, що найуспішнішими є ті держави, що забезпечили високу рентабельність інвестицій в освіту, залучаючи як державні, так і приватні кошти. Стійкість функціонування і розвитку вищої освіти України, підвищення якості підготовки висококваліфікованих фахівців та успішне виконання завдань ЗВО залежить від достатнього забезпечення їх діяльності фінансовими ресурсами, поєднання різних джерел фінансування, їх вплив як на розвиток ЗВО загалом, так і на якість підготовки фахівців. Тому в системі управління вищою освітою провідна роль відводиться фінансовому механізму, а нині - новій моделі фінансування системи вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Фінансове забезпечення розвитку системи вищої освіти України, існуючі проблеми та перспективи їх вирішення займають важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких вагомими напрацюваннями є праці: Т. Боголіб [2], І. Каленюк [6], Л. Козарезенко [5, с. 4–6], В. Малишко [7, с. 64–67], Л. Яременко [10, с. 153–157].

Незадовільний стан системи вищої освіти характеризується зменшенням конкурентоспроможності української нації на світовому ринку праці, що спричинено недостатніми обсягами фінансування. Тому зміна механізму фінансування системи вищої освіти та запровадження нової моделі фінансування найбільш дискусійне питання в основі якого лежить які показники дадуть чітку оцінку роботи та об'єктивніше оцінять якість діяльності ЗВО.

Метою статті є дослідження нової моделі фінансування системи вищої освіти та запропоновання напрямів удосконалення з метою зміцнення системи вищої освіти та посилення конкурентоспроможності національних ЗВО на міжнародному ринку освітніх послуг.

Викладення основного матеріалу. Постійні макроекономічні зміни у системі вищої освіти перетворили заклади вищої освіти у великі суб'єкти ринку, де є характерним жорсткий контроль за діяльністю ЗВО за допомогою різних організаційно-економічних методів, важелів та інструментів. Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державного ВНЗ [7, с. 64–67].

Протягом останніх років система вищої освіти України зазнала реформ, які направлені на інтеграцію до європейського освітнього простору. Однією з головних реформаторських інновацій 2019 року у системі вищої освіти має стати зміна підходу до фінансування закладів вищої освіти, яка в різні періоди розвитку системи вищої освіти характеризувалася різними методами: державне фінансування, кошторисно-бюджетне, нормативне фінансування.

Внесені зміни на початку 2019 року до Бюджетного кодексу України передбачають, що «обсяг видатків державного бюджету на вищу освіту розподіляється між вищими навчальними закладами на основі формули, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, та затверджується Кабінетом Міністрів України і має враховувати, зокрема, такі параметри: кількість здобувачів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями та спеціальностями і співвідношення вартості освітніх послуг; рівень результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників; показники якості освітньої і наукової діяльності вищого навчального закладу» [3].

Нововведення щодо фінансування ЗВО за формулами зробить розподіл фінансування більш прозорим, пов'яже його з показниками виміру та надасть можливість об'єктивно оцінювати якість діяльності ЗВО. Фінансування за формулою буде виступати в ролі механізму для визначення обсягу фінансових коштів, що виділяються на заклад вищої освіти. Мета розробки формули – визначити результат діяльності ЗВО за окремими напрямками враховуючи наступні індикатори: чисельність студентів (на бакалаврському та магістерському рівнях); чисельність міжнародних студентів; чисельність міжнародного професорсько-викладацького складу; різниця між числом студентів, які прибувають до університету з-за кордону, та вибувають із нього для продовження навчання за кордоном та ін. [1, 4].

Такі зміни на нашу думку, направлені на створення нової моделі фінансування, яка б дозволила найбільш ефективно використовувати дуже обмежені бюджетні кошти зі сторони держави.

Міністерством освіти і науки України запропоновано проект постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання базового фінансування закладам вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності», який розроблено з метою затвердження механізму надання базового фінансування та порядку використання бюджетних коштів, одержаних як базове фінансування на провадження наукової (науково-технічної) діяльності закладами вищої освіти, наукові напрями яких за результатами державної атестації віднесені до кваліфікаційної групи А та В [9].

В основі даного проекту закладений базовий рівень фінансування закладів вищої освіти, який ґрунтується на результатах діяльності окремого закладу вищої освіти. До уваги приймаються контингент студентів, високий бал абітурієнтів при вступі, показники популярності та привабливості магістерських програм, рівень наукових досліджень, перспективи розвитку, кількість публікацій наукових робіт викладачів у міжнародних наукометричних базах та ін.

Державній атестації буде надано право на розподілення ЗВО за кваліфікаційними групами А та В. В основі такого розподілення закладено принцип розподілу за окремими науковими напрямками, а не загалом по ЗВО.

За даним проектом планується в межах розподілення виділити наступні напрями:

перший напрям - аграрні науки та ветеринарія (зокрема галузі знань: аграрні науки та продовольство, ветеринарна медицина).

другий напрям – воєнні науки та національна безпека (зокрема галузі знань: воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, цивільна безпека).

третій напрям – гуманітарні науки та мистецтво (зокрема галузі знань: богослов'я, гуманітарні науки, культура і мистецтво).

четвертий напрям – суспільні науки (зокрема галузі знань: журналістика, міжнародні відносини, освіта/педагогіка, право, соціальна робота, соціальні та поведінкові науки, сфера обслуговування, публічне управління та адміністрування).

п'ятий напрям – біологія та охорона здоров'я (зокрема галузі знань: біологія, охорона здоров'я).

шостий напрям – математичні науки та природничі науки (зокрема галузі знань: математика та статистика, природничі науки).

сьомий напрям – технічні науки (інформаційні технології, електроніка та телекомунікації, архітектура та будівництво, електрична інженерія, механічна інженерія, автоматизація та приладобудування, транспорт, хімічна та біоінженерія, виробництво та технології) [8].

Атестаційна комісія проводитиме оцінку ЗВО яка буде визначатиметься по 100-бальній шкалі з урахуванням наступних показників: кадровий склад; обсяги фінансування (за загальним і спеціальним фондом); обсяг коштів, спрямованих (залучених) ЗВО на придбання обладнання; кількість статей у наукових виданнях, які індексуються у базах «Scopus» або «Web of Science», де додатковим показником буде коефіцієнт впливовості журналів; кількість наукових видань, засновником яких є університет, які індексуються у базах «Scopus» або «Web of Science»; кількість працівників закладу (за основним місцем роботи), які є членами редакційних колегій наукових видань, які індексуються у базах «Scopus» або «Web of Science» [8].

Атестаційна комісія за результатами проведеної оцінки буде відносити кожен напрям ЗВО до кваліфікаційної групи А або В або визнавати таким, що взагалі не пройшов атестацію. Група А буде характерною для напрямів університетів, дослідження яких мають важливе державне або світове значення, виконуються на світовому рівні; у групі В – що мають значення для освітнього процесу в університеті та

для окремих галузей економіки, національної безпеки, інших сфер, виконуються на задовільному професійному рівні.

З метою зміцнення та розвитку системи вищої освіти України на міжнародному ринку освітніх послуг, враховуючи останні зміни у механізмі фінансування та обмеженні бюджетних коштів ми пропонуємо наступні напрями удосконалення:

- зберегти державне фінансування як основне джерело забезпечення і функціонування ЗВО шляхом запровадження базового рівня бюджетного фінансування ЗВО враховуючи мінімальні соціальні стандарти, які дозволять встановити нижню межу обов'язкового обсягу фінансування зі сторони держави;
- розробити формулу, яка буде об'єктивно та прозоро оцінювати якісні показники діяльності ЗВО, по якій буде виділятися додаткове фінансування направлене на розвиток та на зміцнення конкурентоспроможності ЗВО;
- збільшити заохочення приватного інвестування прикладних наукових досліджень, що позитивно вплине на стан науково-дослідної діяльності ЗВО України, повисить рівень конкурентоспроможності національних ЗВО та зміцнить їх позиції у міжнародних рейтингах;
- зберегти систему освітнього кредитування з метою забезпечення доступності вищої освіти для широких верств населення, це слугуватиме одним з напрямів збільшення обсягів фінансових ресурсів ЗВО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, протягом останніх років набули широкого обговорення різні моделі зміни механізмів фінансування системи вищої освіти від державного фінансування до запровадження формульного фінансування. Нині фінансування має розподілятися за формулою, яка на думку уряду має враховувати кількість студентів, співвідношення вартості освітніх послуг на різних спеціальностях та ступенях, результати зовнішнього незалежного оцінювання вступників, а також показники якості освітньої та наукової діяльності ЗВО. На даний час нова модель фінансування характеризується різним набором не узгоджених показників без обґрунтування конкретної цілі. Тому ми схильні до думки, що формула, яка протягом останніх років удосконалювалася являється лише математичною моделлю цієї сукупності цілей та не може ефективно сприяти їх досягненню. В Україні бракує показників для запровадження формульного фінансування, оскільки відсутня система моніторингу якості вищої освіти, а деякі показники, які є характерними для країн ЄС, в Україні просто не збираються. Позитивним для України має стати застосування зарубіжного досвіду у визначенні чіткої формули фінансування, яка б базувалася на елементах прозорості і доступності, що, в свою чергу, дасть відповідь на запитання, на основі яких показників ЗВО зможе отримувати фінансування і в яких розмірах. Нова модель фінансування вищої освіти перш за все повинна бути направлена на посилення конкурентоспроможності вищої освіти України на міжнародному ринку освітніх послуг.

Список використаної літератури:

1. Бахрушин В. Як фінансувати вищу освіту, якщо грошей немає? / В.Бахрушин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osvita.ua/vnz/reform/58765/.
2. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія / Т.М. Боголіб. – К., 2006. – 508 с.
3. Бюджетний кодекс України: Кодекс України : станом на 08.07.2010 р. : № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
4. Доповідна записка Про реформування фінансування та економічних відносин у сфері вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/>.
5. Козарезенко Л.В. Соціально-економічна ефективність функціонування сфери освітніх послуг : автореф. дис. ... к.е.н. : Спец. 08.00.03 / Л.В. Козарезенко / ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана». – Київ, 2010. – 21 с.
6. Каленюк І.С. Економіка освіти: навч. посібник / І.С. Каленюк. – К. : Знання України, 2003. – С. 45–46.
7. Малишко В.В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В.В. Малишко // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 64–67.
8. Науку в університетах оцінюватимуть за 7 напрямками, щоб найкращим надати базове фінансування – постанова КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/ua/news/nauku-v-universitetah-ociniyuvatimut-za-7-napryamami-shob-najkrashim-nadati-bazove-finansuvannya-postanova-kabminu.
9. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання базового фінансування закладам вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/.../postanova-bazove-finansuvannya-dlya>.
10. Яременко Л.М. Напрями удосконалення механізму фінансування вищої освіти в Україні / Л.М. Яременко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2007. – Вип. 7 (74). – С. 153–157.

References:

1. Bahrushyn, V. *Jak finansuvaty vyshhu osvitu, jakshho groshej nemaje?*, available at: www.osvita.ua/vnz/reform/58765/
2. Bogolib, T.M. (2006), *Finansove zabezpechennja rozvytku vyshhoi' osvity i nauky v transformacijnyj period*, monografija, K., 508 p.
3. Verhovna Rady Ukrainy (2010), *Bjuzhjetnyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, stanom na 08 lyrnja*, No. 2456-VI available at: www.rada.gov.ua
4. MON, *Dopovidna zapyska Pro reformuvannja finansuvannja ta ekonomichnyh vidnosyn u sferi vyshhoi' osvity*, available at: <https://mon.gov.ua/>
5. Kozarezenko, L.V. (2010), *Social'no-ekonomichna efektyvnist' funkcionuvannja sfery osvitnih poslug*, Abstract of dis. k.e.n., spec. 08.00.03, DVNZ «Kyiv's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet im. V.Get'mana», Kyi'v, 21 p.
6. Kalenjuk, I.S. (2003), *Ekonomika osvity*, navch. posibnyk, Znannja Ukrainy, K., P. 45–46.
7. Malyshko, V.V. (2016), «Finansuvannja vyshhoi' osvity v Ukraini: problemy ta perspektyvy», *Molodyj vchenyj*, No. 2, P. 64–67.
8. MON, *Nauku v universytetah ocinjувatymut' za 7 naprjamamy, shhob najkrashym nadaty bazove finansuvannja – postanova KМУ*, available at: www.mon.gov.ua/ua/news/nauku-v-universitetah-ocinyuvatimut-za-7-napryamami-shhob-najkrashim-nadati-bazove-finansuvannya-postanova-kabminu
9. MON, *Proekt postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Dejaki pytannja nadannja bazovogo finansuvannja zakladam vyshhoi' osvity v chastyni provadzennja nymy naukovoi' (naukovo-tehnichnoi') dijal'nosti»*, available at: <https://mon.gov.ua/.../postanova-bazove-finansuvannya-dlya>
10. Jaremenko, L.M. (2007), «Napryamy udoskonalennja mehanizmu finansuvannja vyshhoi' osvity v Ukraini», *Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukraini*, zb. nauk. pr., in Bondar, I.K. (ed.), K., Iss. 7 (74), S. 153–157.

Яременко Людмила Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Наукові інтереси:

- економічні проблеми розвитку освіти в Україні;
- державне управління освітою;
- методологія наукових досліджень в бухгалтерському обліку.

E-mail: lluda1@ Rambler.ru.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2019.